

Дмитро ОЛЕКСІЧ

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної і прикладної економіки,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Жанна ОЛЕКСІЧ

асистент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

ЧИСТИЙ КІНЦЕВИЙ ЕФЕКТ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Визначено кінцевий ефект від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, як основний індикатор ефективності реалізації державних програм і проектів, а також можливість його використання при проведенні державного аудиту в межах аудиту ефективності. Розглянуто механізм визначення чистого кінцевого ефекту від реалізації державних цільових програм і проектів через аналіз функцій та цілей держави.

Ключові слова: кінцевий ефект, державний аудит, аудит ефективності.

Проблема розуміння системи державного аудиту є відносно новою, а отже зрозумілим і очевидним є той факт, що існує велика кількість невирішених питань, що є ключовими і формують загальний напрям розвитку цієї нової економічної проблеми. Еволюція будь-якої економічної наукової думки нерозривно пов'язана із вирішенням прикладних питань, головними з яких є вирішення проблеми формування предмета, мети і методу. Зв'язок предмета і методу є настільки нерозривним, що його важко переоцінити. Відповідно, формуючи та обираючи певні форми державного аудиту, необхідно розуміти мету дослідження і чітко визначити можливі очікування.

Однією з найбільш розповсюджених форм проведення державного аудиту є аудит ефективності, головною відмінністю якого є цільова спрямованість з одночасним поєднанням принципів економічної ефективності. Проте, поряд із низкою переваг, аудит ефективності не є позбавлений окремих недоліків, основний з яких - відсутність визначення розрахунку чистого кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, який би надав можливість побачити ефективність реалізації проектів та працювати з грошовим вираженням, що істотно б спростило процес аналізу та контролю за ефективним використанням державного майна.

Метою статті є визначення основних складових, що формують кінцевий ефект від реалізації державних програм та проектів та формування науково-методичного підходу до визначення чистого кінцевого ефекту.

Для досягнення вказаної мети поставлено наступні завдання: 1) дослідити функції та цілі держави; 2) оцінити їх вплив на результати державних програм та проектів.

Сьогодні при становленні в Україні економіки з ринковими відносинами нарізла необхідність в оцінці ефективності управління національними ресурсами, яка повинна привести до модернізації контролю

державних фінансів, спрямувати його на проведення глибокого аналізу системи державного управління.

Розглянемо більш детально цілі держави. На думку видатних економістів К. Р. Макконела та С. Л. Брю [5, с.9], основними економічними цілями держави є наступні:

Економічне зростання. Безсумнівною вимогою підвищення добробуту економічних суб'єктів є задоволення необмежених потреб, які в ході споживання змінюються і зростають кількісно та якісно. Таким чином, лише вартісне збільшення сукупного продукту виробництва є запорукою добробуту наступних періодів. Аналітично темпи економічного зростання відображаються як зростання доходів на душу населення (див. формулу 1.).

$$g = \frac{Y_1}{L_1} : \frac{Y_0}{L_0} \quad (1)$$

де g – темпи економічного зростання;

Y_0, Y_1 – сукупні доходи суспільства базового і поточного періодів;

L_0, L_1 – кількість населення базового і поточного періодів

Повна зайнятість. Саме забезпечення виробництва всіма факторами і є однією з основних проблем і цілей держави;

Економічна ефективність як досягнення максимальних результатів, при споживанні ресурсів у процесі виробництва, і розглядається як джерело досягнення економічного добробуту;

Стабільний рівень цін. Істотна зміна цін на товари протягом короткого періоду часу здатна суттєво вплинути на економічну рівновагу. Держава не може допускати таких коливань, проте і повна їх відсутність не є запорукою добробуту, адже невисокі темпи знецінення грошей розглядаються як стимулюючий фактор економіки [10];

Економічна свобода. Прагнення свободи є базовою потребою людини, яку вона одержує разом із життям. Цитуючи слова Г.Форда «Влада і техніка, гроші і

товари мають цінність та корисність лише оскільки дають людині свободу» [9, с. 356], найкращим чином можна зрозуміти її сутність. В економічному житті людина також має бути вільною і вільно приймати будь-які економічні рішення, розраховуючи лише на свої сили та можливості;

Справедливість розподілу доходів. Розглядаючи фазу розподілу, ми бачимо, що існує певний набір варіантів такого розподілу результатів виробництва. Вибір варіанта розподілу, який був би справедливим для всіх учасників виробництва, і є головною проблемою державного управління та економічного життя держави;

Економічні гарантії. Особам, які втратили можливість заробляти собі на життя, держава має гарантувати підтримку та соціальний захист. На думку А. Сміта, цивілізоване суспільство – це суспільство залежності окремих його індивідів, проте така залежність не є обтяжливою, а при її усвідомленні може давати істотний позитивний результат. Така залежність є результатом не домовленості, а об'єктивних законів розвитку людського суспільства [8].

Фактично, реалізація кожної окремої економічної цілі держави має позитивно позначитись на добробуті суспільства та громадянина зокрема. Економічне

зростання як основна мета реалізації економічних функцій держави насамперед справляє позитивний вплив на зростання культурної частини доходів домогосподарств. Фактично культурна частина за інших рівних умов зростає швидше за економічне зростання.

Справедливість таких поглядів підтверджується також думками класиків економічної теорії. Кейнс зазначає, що його підхід до аналізу споживання базується на наступному твердженні: «Загальний психологічний закон, в існуванні якого ми можемо бути впевнені, виходячи не лише з апіорних міркувань і знання людської природи, але також із детального вивчення минулого досвіду, полягає в тому, що люди, як правило, схильні в середньому збільшувати своє споживання із зростанням доходів, але меншою мірою, ніж зростають доходи» [4, с. 51].

При кількісній оцінці кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, ми пропонуємо звернутися до аналізу рівня зростання реального добробуту осіб, що підпадають під дію таких державних заходів. Розглянемо структуру доходів домогосподарств детальніше. Схематично доходи домогосподарств в економічній теорії поділяються на споживання та заощадження (рис. 1).

Рис. 1. Схематичне зображення структури доходів домогосподарств

Позитивною властивістю цієї структури доходів домогосподарств є можливість відокремленого аналізу споживання як складової реального багатства, спрямованої на задоволення поточних потреб і заощаджень як частини, якою домогосподарство розпоряджається з огляду на свої майбутні інтереси. До таких можна зарахувати: формування заощаджень на майбутнє з метою підвищення якості задоволення споживчих потреб у майбутньому або інвестування заощаджених коштів задля зменшення часу, що витрачається на працю і збільшення частки доходів, що надходять до домогосподарства з використання капіталу. Ці погляди підтверджуються як теорією перманентного доходу, так і теорією життєвого циклу споживання і заощаджень.

Мілтон Фрідмен, лауреат Нобелівської премії, вводить термін «перманентний дохід» для характеристики середнього доходу, що одержує домогосподарство протягом тривалого періоду [7]. Вперше модель перманентного доходу представлена в 1957 р. у дослідженні «Теорія функції споживання». Головною тезою цієї теорії є той факт, що домогосподарства намагаються вирівняти своє споживання у часі і обирають рівномірну траєкторію споживання.

Нова теорія споживання роз'яснила той факт, що гранична схильність до споживання не перманентна, а

змінюється з доходом і гранична схильність до споживання з поточного доходу буде набагато менша граничної схильності до споживання з перманентного доходу. Згідно з моделлю перманентного доходу, якщо домогосподарства зменшують своє поточне споживання, це говорить про песимістичні очікування щодо стану економіки в майбутньому і навпаки.

Відповідно до моделі життєвого циклу споживання і заощаджень, як і у випадку моделі перманентного доходу, споживання залежить від доходу, очікуваного протягом всього життя, а не від доходів поточного періоду. Принциповий внесок гіпотези життєвого циклу полягає у встановленні факту, що дохід систематично змінюється протягом життя індивідуума, що обумовлює стратегію заощаджень протягом стадій життєвого циклу. Автором теорії є також лауреат Нобелівської премії Франко Модільяні. Молоді люди беруть кредити, очікуючи великих заробітків у майбутньому, відтак у зрілому віці погашають їх і починають формувати заощадження на пенсійний період [3].

Недоліком такого розгляду доходів домогосподарств є лише той факт, що за такої структури неможливо побачити фактичну зміну добробуту. Так збільшення заощаджень не буде говорити про поліпшення добробуту, адже, можливо, родина відмовляється від поточного споживання

задля великої покупки в майбутньому. Так само скорочення споживання не завжди говорить про погіршення якості життя, адже, ймовірно, змінивши місце проживання, родина почала заощаджувати на витратах, пов'язаних з дорогою до роботи.

Отже, на нашу думку, необхідно змінити розуміння структури доходів розширеними складовими. Ми вважаємо необхідним звернутися до психологічної теорії мотивації, а саме – до двофакторної теорії мотивації, розробленої наприкінці 1950-х років Фредеріком Герцбергом [6]. За Герцбергом на задоволеність від роботи впливають такі фактори:

- гігієнічні – що є обов'язковими для роботи. Відсутність цих факторів робить перебування на робочому місці неможливим;
- мотиваційні – наявність їх не є обов'язковою, проте

істотно впливає на покращення праці [6].

Так само, як Герцберг класифікував умови праці, ми пропонуємо при визначенні кінцевого ефекту від реалізації державних програм і проектів, класифікувати структуру доходів домогосподарств. Таким чином, за прикладом Герцберга, ми розділяємо доходи домогосподарств на гігієнічну складову, обов'язкову для існування домогосподарства, і культурну складову, існування якої не є обов'язковим, проте більшою мірою відображає добробут родини.

Культурна складова – це частина доходів домогосподарств, які не пов'язані з його фактичним функціонуванням, проте обов'язково зростають при покращенні добробуту. За запропонованою структурою дохід домогосподарства можна представити наступним чином (рис. 2).

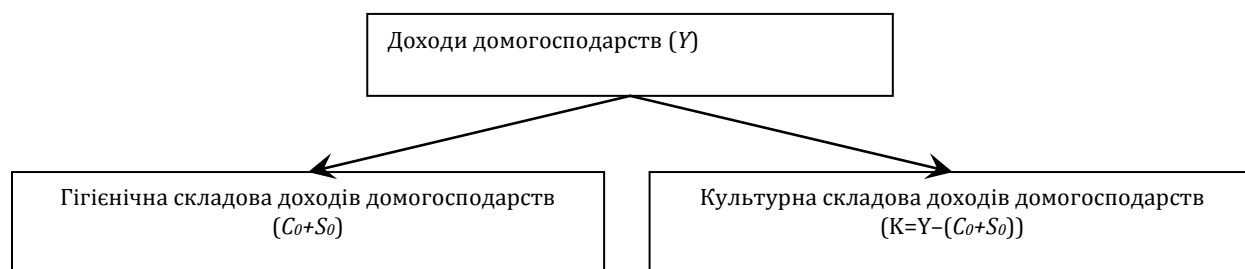

Рис. 2. Структура доходів домогосподарств з урахуванням мотиваційної складової

До гігієнічної складової ми зараховуємо частину доходів, яка необхідна домогосподарству для його нормального функціонування і виконання репродуктивної функції. При проведенні практичних досліджень під гігієнічною складовою розглядаємо початковий стан споживання домогосподарства до моменту запровадження результатів від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів. На відміну від структури доходів, що розглядається в економічній теорії, гігієнічна складова може складатись як зі споживчих витрат, так і з заощаджень, які є обов'язковими. Такий підхід надає нам більше можливостей для розгляду та аналізу задоволення від реалізації відповідних проектів.

Культурна складова доходів домогосподарств відображає ту частку доходів, які залишаються після задоволення гігієнічних потреб і можуть бути витрачені на покращення свого добробуту. Саме за ступенем зростання культурної складової доходів домогосподарств і можна судити про ступінь покращення добробуту домогосподарств. Наша думка підкріплюється також поглядами економістів-фундаменталістів, а саме – законом Енгеля [2], відповідно до якого поведінка споживачів нерозривно пов'язана із доходом, який вони одержують, і у міру зростання доходів споживання населенням благ зростає непропорційно.

Отже, за основний індикатор добробуту домогосподарств і, відповідно, критерій ефективності реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, візьмемо приріст культурної складової доходів домогосподарств, який може бути розрахований наступним чином (див. формулу 1).

$$\Delta K = \left(\frac{K_1}{K_0} - 1 \right) \cdot K_0 \quad \text{або} \quad \Delta K = K_1 - K_0 \quad (2)$$

де ΔK – фактичний абсолютний приріст культурної складової доходів домогосподарств;

K_1 – величина культурної частини доходів, одержана в результаті реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів;

K_0 – величина культурної частини доходів домогосподарств на момент впровадження результатів реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів.

Відповідно, враховуючи нерівномірність зміни структури доходів домогосподарств, за умови загального економічного зростання, аналітично вплив економічного зростання можна представити наступним чином (див. формулу 3).

$$\Delta K = \Delta g \cdot Y_0 \quad (3)$$

де Δg – приріст темпів економічного зростання.

Водночас необхідно зазначити, що економічне зростання може бути результатом екстенсивних факторів, а саме залучення всіх факторів виробництва до процесу відтворення. Таким чином, досягнення однієї економічної державної цілі (досягнення повної зайнятості) є запорукою реалізації іншої (економічне зростання). Проте поряд з екстенсивними факторами економічного зростання не варто забувати про інтенсивну складову розширеного відтворення. Так економічна ефективність, здобута за рахунок науково-технічного прогресу та раціонального використання обмежених ресурсів, неодмінно сприятиме покращенню добробуту та свідчатиме про позитивні наслідки реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів.

Вирішальним фактором загального добробуту і

економічного зростання А. Сміт називає прогрес, обумовлений свідомістю учасників процесу виробництва. Так, цитуючи його дослівно: «Навпаки, у народів цивілізованих і процвітаючих, – хоча у них і більша частка людей зовсім не працюючих, до того ж багато непрацюючих споживає в десятки разів більше, ніж більшість працюючих, – продукт всієї праці суспільства настільки великий, що часто всі бувають у надлишку забезпечені ним, так що робітник нижчого та біднішого розряду, якщо він заощадливий та працюючий, може користуватися більшою кількістю предметів необхідності та зручності життя, ніж будь-який дикун.» [8], ми розуміємо що саме технологічний прогрес є запорукою загального економічного зростання.

Наступною важливою складовою аналізу науково-методичних засад оцінки ефективності реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, є стабільний рівень цін. Попередньо ми вже зазначали, що до аналізу має братися лише реальний дохід і, відповідно, зміна реальних його складових, проте стабільний рівень цін має істотний соціально-економічний вплив і з позиції стабілізації економічних відносин є ефективним індикатором визначення ступеня розвиненості економіки. Стабілізація рівня цін має позитивно позначатись на купівельній спроможності реальних доходів, що навіть за незмінної їх величини яскраво свідчить про позитивні зрушення в економіці.

Сталість темпів інфляції як факт вже розглядається як істотний позитивний момент, проте стабільне скорочення темпів інфляції надає можливість дійсно стверджувати про позитивні зрушення в економіці за умови дотримання оптимальних темпів. Скорочення темпів інфляції можна розглядати як фактичне збільшення реальних доходів, відповідно і механізм впливу на культурну складову буде той самий. Метод оцінки зміни культурної складової наведений у формулі 4.

$$\Delta K = \Delta \pi \cdot Y_0, \quad (4)$$

де $\Delta \pi$ – величина скорочення темпів інфляції, яка визначається як (формула 5)

$$\Delta \pi = \frac{1 + \pi_0}{1 + \pi_1}, \quad (5)$$

де π_0 , π_1 – темпи інфляції відповідно до та після реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів.

Економічна свобода фактично втілюється у можливості самостійно розпоряджатися власними доходами та формувати власні витрати. Фактично, якщо домогосподарство змушене з будь-яких причин частину свого доходу витратити за волею третіх осіб, ми можемо говорити про наявність тиску та пригнічення свободи та волевиявлення щодо розпорядження власними доходами. Механізм економічної свободи виявляється через збільшення культурної складової доходів домогосподарств, адже останнє формує примусові витрати не за власною волею, а такі дії не призводять до задоволення потреб (формула 6).

$$K = f \cdot (Y - (C_0 + S_0)), \quad (6)$$

де f – коефіцієнт, який визначає ступінь економічної свободи. Якщо домогосподарство має

можливість повністю розпоряджатися власними доходами, то f дорівнює одиниці і змінюється залежно від зміни частки доходів, якими фактично розпоряджається домогосподарство.

Справедливість розподілу доходів відіграє одну з вирішальних ролей при формуванні економічних відносин у державі. Справедливий розподіл доходів у суспільстві свідчить про високий ступінь розвитку економіки та наявність очевидної мотивації до підвищення продуктивності праці та самовдосконалення. У країнах з високим рівнем розвитку економіки зазвичай розрив між бідними і багатими незначний, що не можна сказати про країни з економіками, які розвиваються.

Ступінь розподілу доходів у суспільстві визначається за коефіцієнтом Джині, який надає можливість побачити, наскільки поточний стан справ відрізняється від ідеального. Виходячи із сутності економічних функцій держави, бачимо, що підвищення ступеня справедливості розподілу доходів в економіці є важливою складовою реалізації державних цільових програм. Відповідно, досягнення соціальної справедливості щодо розподілу доходів також має бути враховано при визначенні кінцевого ефекту від реалізації державних проектів. Визначати цю величину ми пропонуємо за абсолютним приростом коефіцієнта Джині (формула 7) [1].

$$E_j = \left(\frac{G_1}{G_0} - 1 \right), \quad (7)$$

де E_j – показник економічної справедливості розподілу доходів, який виражає приріст коефіцієнта Джині в результаті реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів;

G_1 – значення коефіцієнта Джині після реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів;

G_0 – значення коефіцієнта Джині на момент початку реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів.

Найбільш суперечливою є остання мета держави, а саме – державні гарантії. З одного боку, зрозуміло, що у випадку втрати можливості заробляти собі на життя людина не повинна залишатися напризволяще. Проте практика істотної державної підтримки непрацюючого населення негативно позначається на зацікавленості населення у праці. Яскравим прикладом такої ситуації є США з її надвисокою підтримкою. Ефективність державних гарантій, на нашу думку, можна спостерігати через позитивне зростання показника економічної справедливості розподілу доходів при одночасному незначному зростанні доходів. На думку А. Сміта, «економічна людина» швидше досягне своїх цілей, якщо не буде чекати прихильності інших, а звернеться до своїх егоїстичних мотивів і доведе, що в її власних інтересах зробити для себе те, що необхідно [8].

Таким чином, державні витрати, пов'язані із захистом так званих соціально незахищених верств населення, компенсуються створенням можливостей для перекваліфікації та заробітку на життя альтернативними шляхами. Такі заходи надають можливість скоротити державні витрати та зменшити податковий тягар на суспільство. Величина скорочення податкового навантаження розраховується за формулою 8.

$$T = \frac{T_1}{T_0} \cdot T_0, \quad (8)$$

де T – поточне податкове навантаження, представлене у грошовій величині, на яку зменшуються поточні доходи домогосподарства;

T_0, T_1 – величина податків відповідно базисного і поточного періодів.

Зваживши все вищезазначене, ми можемо перейти до вирішення методичної проблеми визначення кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів при проведенні аудиту ефективності державних цільових програм і проектів. Об'єднуючи всі складові економічної мети функціонування держави як економічного суб'єкта, ми пропонуємо наступний науково-методичний підхід до визначення кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів (див. формулу 9).

$$\Delta K = \Delta g \cdot \Delta \pi \cdot f \cdot E_j \cdot (Y_0 - T) \quad (9)$$

Водночас аудит ефективності повинен відповісти на питання: наскільки економічно доцільним є запровадження та реалізація будь-яких проектів. Відповідно з цих позицій розрахунок кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, не є остаточною величиною, адже не розкриває ефективність таких державних перетворень. Для вирішення питання економічної ефективності ми пропонуємо в ході проведення аудиту ефективності скоригувати показник кінцевого ефекту на величину початкових інвестицій на його реалізацію для одержання чистого кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, який має наступний аналітичний вигляд (див. формулу 10).

$$\Delta NK = \Delta K - I_0, \quad (10)$$

де ΔNK – чистий кінцевий ефект від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів;

I_0 – величина початкових інвестицій.

При розрахунку чистого кінцевого ефекту від реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів, всі показники порівнюються на одну дату і дані про кінцевий ефект і початкові інвестиції дисконтуються або компаундуються на єдиний момент у часі. Такий підхід при здійсненні аудиту ефективності надає можливість наочно побачити ефективність реалізації проектів та працювати з грошовим вираженням, що істотно спрощує процес аналізу та контролю за ефективним використанням державного майна.

Об'єктивний показник результативності та оптимальності використання державного майна при проведенні аудиту ефективності надасть можливість істотно підвищити рівень контролю на всіх стадіях реалізації проектів, пов'язаних із використанням національних ресурсів. Використання показника кінцевого ефекту надає нового бачення реалізації на практиці науково-методичних засад аудиту ефективності, який розглядається на сьогодні в якості найбільш оптимальної форми при проведенні контролю за використанням державних фінансів (майна).

Список літератури

1. Гальперин, В. В. Лекций по микроэкономике / В. В. Гальперин, В. М. Гальперин. – СПб. : Экономическая школа, 2004. – 860 с.
2. Закон Энгеля. Экономический словарь [Electronic resource] / http://abc.informbureau.com/html/caei_yiaaess.html
3. Калініченко, О. В. Макроекономіка. Практикум : навч. посіб. / О. В. Калініченко, О. Д. Плотник. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 656 с.
4. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег : пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М. : Прогресс, 1978. – 494 с.
5. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : пер. с англ. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – 14-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2003. – XXXVI, 972 с.
6. Мескон, М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури, Л. И. Евенко. – М.: Дело, 1995. – 704 с.
7. Сакс, Дж. Д. Макроэкономика. Глобальный подход : пер. с англ. / Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен. – М. : Дело, 1996. – 848 с.
8. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Electronic resource] / Адам Смит. – Электрон. текстовые дан.. – К.: Ніка-Гейм, 2008: цв.
9. Форд, Г. Моя жизнь, мои достижения; Сегодня и завтра : пер. с англ. / Г. Форд. – М. : Время, 1927. – 473 с.
10. Фридмен, М. Количественная теория денег : пер. с англ. / М. Фридмен. – М. : Эльф пресс, 1996. – 131 с.

РЕЗЮМЕ

Олексич Дмитрій, Олексич Жанна

Чистый конечный эффект от реализации проектов, связанных с использованием национальных ресурсов

Определен конечный эффект от реализации проектов, связанных с использованием национальных ресурсов как основной индикатор эффективности реализации государственных программ и проектов, а также возможность его использования при проведении государственного аудита в рамках аудита эффективности. Рассмотрен механизм определения конечного эффекта от реализации государственных целевых программ и проектов через анализ функций и целей государства.

RESUME

Oleksich Dmytro, Oleksich Zhanna

Net final effect from the implementation of projects connected with the usage of national resources

The final effect from the implementation of projects connected with the national resources as the main indicator of the effectiveness of government programs, as well as the possibility of its usage in the state audit at the audit of effectiveness are determined. The mechanism of determining the final effect of the implementation of state programs and projects through the analysis of the functions and purposes of the state is considered.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2012 р.